ארבעה

ארבעה אבות נזיקין. אבות קרי להנך דכתיבן בקרא בהדיא וגמרא [ב: ג.] מפרש הי מינהו תולדות: **השור והבור וכו'.** כסדר שהן כתובין בפרשה[ב] סדרן במשנה דפרשה דאשונה גאמרה בשור שניה בבור: **מבעה.** מפרש בגמ' [ג.]: **הבער.** כי מצא אש[ג]: **לא הרי שור כהרי המבעה.** כלומר אי כתב רחמנא שור לא נפיק מבעה מיניה ומאמטו להכי איצטריכו למיכתב ולהכי נקט בראשא כהרי המבעה ולא נקט להו כסדר לא הרי השור כהרי הבור משום דתו לא הוי מצי למיתני לא זה וזה שיש בהן רוח חיים דהא בור אין בו רוח חיים ועוד טעמא אחרינא דהא רבותא אשמעינן שאע"ג שיש לשניהם רוח חיים לא נפיק חד מחבריה. וגמ' [ה.] מפרש מאי לא הרי דקאמר: **כהרי האש שאין בו רוח חיים.** ואי לא כתביה רחמנא הוה אמינא ליפטר: **לא זה וזה כו'.** אלו שנשתן דרכן לילך ולהזיק: **הלך השור כו'.** מפרש בגמ' [ו.] לאתויי מאי: **במיטב הארץ.** מעידית נכסיו יגבה דמי הזיקו אם רוצה לפרוע לו קרקע: **גמ' תנא.** בשוגג: **סקילה.** במזיד: **אי עביד שתי אבות.** בשוגג: **מיחייב.** תרתי חטאות: **לא מיחייב אלא חדא.** אאב מלאכה אבל אתולדה דידיה לא מיחייב: **ולר"א דמחייב תרתי כו'.** דאי עביד אב ותולדה דידיה מחייב תרתי חטאות בחם' כריתות בפ' אמרו לו (דף טז.). כולהו אבות מלאכות ממשכן גמרינן להו במסכת שבת (דף מט:): ומתא

ארבעה אבות נזיקין. אית דוכתא דלא תני הן כמו הכא וגמרא גבי שלש עשרה אבות נזיקין ובארבעה מחוסרי כפרה (כריתות דף ח:) ואית דוכתא דקתני הן כדקתני ארבעה שומרין הן (שבועות ד' מט.) וארבעה ראשי שנים הן (ר"ה ד' ב. וסס) (גלין. ולא"ת אמאי לא קאמר ארבעה אבות נזיקין הן כדקתני ד' ראשי שנים הן וי"ל שלא בא אלא להגיד ארבע אבות הללו לא ראי זה כראי זה וקא קשה דבגמרא מוכח דנחית תנא למנייא מדפריך ותנא דידן מאי טעמא לא תני הני לכך י"ל דיש מקומות דלא תני הן כלאשכחן בארבעה ממוסקי כפרה[ד]. ע"כ):

השור והבור. פי' בקונטרס כסדר שנכתבו בפרשה סדרן במשנה [ה]ואע"ג דלא"ד תנא שור לרגלו לא הוי כסדר הפרשה דרגל נפקא לן מושלח את בעירה דכתיב בתר בור מ"מ אם שור כתיב קודם בפרשה דהיינו גגיחה דקרן ולא"ד מבעה זה אדם אע"ג דלבתר הבערה כתיב בפרשת אמור מכה בהמה ישלמנה דהיינו אדם דאזיק שור לא חש לשנותו כסדר הפרשה לפי שרחוק כל כך ושנאו כסדר לא הרי דסיפא שמבעה קודם להבער ור"ת פי' דאם אדם כתיב בפרשה קודם כי יגנוב אים שור והוא אחד מאבות נזיקין דקתני לה בברייתא בגמרא:

לא הרי השור כהרי המבעה. פירוש אין קולתו של מבעה כדמפרש לקמן בגמ' למ"ד תנא שור לרגלו ומבעה לשינו משום דשור כוונתו להזיק ומבעה אין כוונתו להזיק ולפיכך אי כתב רחמנא שור לא אתי מבעה מייתי שהוא קל מייתי ואין פירושו כשאר מקומות שנתלמוד לא ראי זה

[ב]**ארבעה** אבות נזיקין [ג]והבור והמבעה [ד]וההבער לא הרי השור כהרי המבעה ולא הרי המבעה כהרי השור ולא זה וזה שיש בהן רוח חיים כהרי האש שאין בו רוח חיים ולא זה וזה שדרכן לילך ולהזיק כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק הצד השוה שבהן שדרכן להזיק ושמירתן עליך וכשהזיק [ה]חב המזיק לשלם תשלומי נזק [ה]במיטב הארץ: **גמ' תנא** מדקתני אבות מכלל [ו]דאיכא תולדות תולדותיהן כיוצא בהן או לאו כיוצא בהן גבי שבת תנן [ז]אבות מלאכות ארבעים חסר אחת אבות [ח]מכלל דאיכא תולדות תולדותיהן [ט]כיוצא בהן [י]לא שנא אב חטאת ולא שנא תולדה חטאת לא שנא אב סקילה ולא שנא תולדה סקילה ומאי איכא בין אב לתולדה נפקא מינה [כ]דאילו עביד שתי אבות בהדי הדדי אי נמי שתי תולדות בהדי הדדי מחייב אכל חדא וחדא ואילו עביד אב ותולדה דידיה לא מחייב אלא חדא [ל]ולרבי אליעזר דמחייב אתולדה במקום אב אמאי קרי ליה אב ואמאי קרי לה תולדה הך דהוה במשכן חשיבא קרי ליה אב הך דלא הוי במשכן חשיבא קרי לה תולדה גבי טומאות תנן [מ]אבות הטומאות [נ]השרץ [ס]והשבבת זרע וטמא

[ב] שקלים פ"ה ה"ח כריתות נ:, [ג] שבת מט: עג. [וש"נ] שקלים פ"ה ה"ח, [ד] שבת עה: לו: כריתות טו:, [ה] כלים פ"ח מ"ח, [ו] [שמות כא-כב], [ז] [שם כב], [ח] [וע' תוס' ר"ה ב. ד"ה מרבעה וצע"ק], [ט] [עיין מוספות ריש שבת ד"ה ילילות], [י] ל"ל פירושו, [כ] עיין במהר"ם, [ל] [וע' תוס' שבת עג: ד"ה מאוס ועוד שם לו: ד"ה ולר"א דמחייב], [מ] עיין במהרש"ל בשם גלוין,

גליון הש"ס

תוס' ד"ה ולא. מדלא חשיב לה. לקמן י ע"ח: **בא"ד והא דאמרינן לקמן** ג ע"ב: **בא"ד** דעונשין ממון מן הדין. עיין לקמן ד ע"ב תוס' ד"ה ועדיים ועיין בהש"ר מגיגה יח ע"ב ד"ה לבתו: **בא"ד** ובמכלתין תניא. וכן עוד במכילתא פרשת משפטים בפסוק וטבחו או מכרו אם על הטביחה חייב על המכירה לכ"ש אלא שאין עושין מן הדין:

מוסף רש"י

במיטב הארץ. שנתן לו לאדם לגבות מעשב מקרקע עדיים ולא לגבות הרבה מזיקורית (גיטין מח:).

עין משפט נר מצוה

א א מיי' פ"ח מהל' נזקי ממון הל' י סמג עשין סז ולאוין רפט טוש"ע מ"מ סי' שפט סעיף ח:
ב ב מיי' שם פי"ג הל' ב ופי"ב הלכה ח סמג עשין סח טוש"ע מ"מ סי' מי סעיף ח:
ג ג מיי' שם פי"ד הל' ח סמג עשין סט עור ש"ע מ"מ סי' מיח סעיף ח:
ד ד מיי' שם פ"ח הל' ב סמג עשין סז טוש"ע מ"מ סי' שפט סעיף ח:
ה ה מיי' שם ופ"מ הלכה ט סמג שם עור ש"ע שם סעיף ב וסי' מיט סעיף ח:
ו ו מיי' שם פ"ב הלכה ח וש"ש סמג שם טוש"ע מ"מ סי' שפט סעיף יח:
ז ז מיי' פ"ז מהל' שבת הלכה ח סמג לאוין סה:
ח ח מיי' שם הל' ה:
ט ט י כ מיי' שם הלכה ז:
י ל מיי' פ"ד מהל' שאר אבות הטומאה הל' ב סמג עשין רמו:
יא מ מיי' שם פ"ה הל' ח סמג שם:

רבינו חננאל

ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער לא השור כהרי המבעה כו' ובעינן מדקתני אבות מכלל דאיכא תולדות תולדותיהן כיוצא בהן אי לא. גבי שבת תנן אבות מלאכות תולדותיהן כיוצא בהן בשגגה בין אבות בין תולדות חטאת במזיד סקילה פי' אבות זורע תולדות נוטע וכיוצא בו וכן הארבעים חסר אחת כולן בענין הזה פירושם. ומאי טעמא קרי להאי אב ולהאי תולדה. ופשטי' דאי עביד ב' אבות או ב' תולדות חייב תרתי [ואילו] אב ותולדה דידיה אינו חייב אלא אחד ואקשי' ולר' אליעזר דמחייב על אב ותולדה דידיה תרתי מאי [ו] דתנן (כריתות טו.) א"ר עקיבא שאלתי את ר' אליעזר העושה מלאכות הרבה מעין מלאכה אחת מהו כו' עד חייב על כל אחת ואחת. ופשטי לה בגמרא [דשאלתו היה] תולדות מלאכות כמלאכות דמיין אי לא. ופשט ליה דולדי מלאכות כמלאכו' דמיין. ופרק' הך דהואי במשכן קרי ליה אב מלאכה. דלא הואי במשכן קרי ליה תולדה. (ודברי רבי אליעזר מפורשים הן בכריתות פרק אמרו לו). גבי טומאות תנן אבות טומאות כו'

[ו] כאן ל"ל מה שכתוב לקמן ודברי ר' אליעזר מפורשים הם בכריתות בפ' אמרו לו דתנן.

דאילו אב מטמא אדם וכלים. גרס ולא גרסינן אדם ובגדים שלשון זה משמע מטמא אדם לטמא בגדים וא"ת והרי טומאת מת עושה כלי מתכת כיולא בו דתרוצ הרי הוא כתנא אמא יש מהן כיולא בהן וי"ל דאתכי אינו עושה כיולא בו שאותו כלי מתכת אין עושה כלי מתכת אחר כיולא בו כמו שמדקדק ר"ת בריש מתני' דאהלות:

תנו רבנן שלשה אבות. הפסיק בברייתא זו לפרש תולדותיהן לאו כיולא בהן דקאמר רב פפא אהייא: **אבל** במחוברת אימא כולה מועדת היא. לשלם מן שלם אפילו בפעם ראשונה וא"ת ומהי תיתי מי מתלוטה דייה כתלוטה מי משאר אבות התינח למ"ד (לקמן ד' ה:) קרן עדיפא דכוותה להזיק ואפילו קרן אתי וכדמפרש ר"ת לקמן דהיינו למ"ד פלגא מזקא ממונא דאית ליה סתם שוורים לאו בחזקת שימור קיימי אבל למ"ד פלגא מזקא קנסא דאית ליה סתם שוורים בחזקת שימור קיימי לא אתיא קרן מכולהו כדאמרינן לקמן (שם) כי שדית בור ביייהו אתי כולהו לבר מקרן דאיכא למיפרך שכן מועדין מתחילתן פי' דרכן להזיק משא"כ בקרן דבחזקת שימור קיימי וי"ל דלמ"ד פלגא דמזקא קנסא הא דקאמר אבל במחוברת אימא כולה מועדת היא ושלם מן שלם בפעם ראשונה לאו משום דאיצטריך קרא לאשמועינן דאין מועדת אלא התנא הולכך לאשמועינן להביא ראיה מן הפסוק דמחוברת נמי הוי בכלל נגיחה שלא תטעה לומר דנגיחה היינו בתלוסה דומיא דקרני ברזל לדקיה אבל במחוברת דרכו להזיק מתחילתו ונלמוד מכור ומתל מאבות לחייבו לכתחלה מן שלם: **ומלתא** אגב אורחיה קמ"ל.

ואפילו לרב פפא דאמר לקמן בשור שנגח ד' וה' (דף נ:) דמועד לאדם סתמא לא הוי מועד לבהמה היינו דוקא שנגח ג' בני אדם דבהכי לא הוי מועד לבהמה אבל נגח אדם ושור וחמור דהוי מג' מינים הוי מועד לכל אבל נגח שור וחמור וגמל לא הוי מועד לאדם ואע"ג דלכל בהמה הוי מועד אפילו לרב פפא כדאיתא התם וה"ר מנחם פי' דה"ק מועד לאדם שהיה מועד לכל וחזר בו מבהמה ונשאר מועד לאדם הוי מועד לבהמה דחזרה דבהמה לאו חזרה היא אבל מועד לכל וחזרה מאדם לא הוי מועד לאדם דחזרה דאדם חזרה היא: **כאשר** יבער הגלל. פי' ר"מ כמו נדבכין די אבן גלל (עזרא ו) שהשן דומה לאבן שיש: הא

[1]ועמא מת תולדותיהן לאו כיוצא בהן [2]דאילו אב מטמא אדם וכלים [3]ואילו תולדות אוכלין ומשקין מטמא אדם וכלים לא מטמא הכא מאי אמר רב פפא [4]יש מהן כיוצא בהן ויש מהן לאו כיוצא בהן ת"ר [5]ג' אבות נאמרו בשור הקרן והשן והרגל קרן מגלן דת"ר [6]כי יגח אין נגיחה אלא בקרן שנאמר [7]ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר ה' באלה תנגח את ארם וגו' ואומר [8]בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח מאי ואומר וכי תימא [9]דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן ת"ש בכור שורו הדר לו והאי מילף הוא גילוי מילתא בעלמא הוא דנגיחה בקרן הוא אלא מהו דתימא כי פליג רחמנא בין תם למועד ה"מ בתלושה אבל במחוברת אימא כולה מועדת היא ת"ש בכור שורו הדר לו וגו' [10]תולדה דקרן מאי היא נגיפה נשיכה רביצה ובעיטה מאי שנא נגיחה דקרי לה אב דכתיב כי יגח נגיפה נמי כתיב [11]כי יגוף האי נגיפה נגיחה היא דתניא פתח בנגיפה וסיים בנגיחה לומר לך זו היא נגיפה זו היא נגיחה מאי שנא גבי אדם דכתיב כי יגח ומאי שנא גבי בהמה דכתיב כי יגוף [12]אדם דאית ליה מזלא כתיב כי יגח בהמה דלית לה מזלא כתיב כי יגוף ומלתא אגב אורחיה קמ"ל [13]דמועד לאדם הוי מועד לבהמה ומועד לבהמה לא הוי מועד לאדם נשיכה תולדה דשן היא לא שן יש הנאה להזיקה הא אין הנאה להזיקה רביצה ובעיטה תולדה דרגל היא לא רגל הזיקה מצוי הני אין הזיקן מצוי אלא תולדותיהן לאו כיוצא בהן דאמר רב פפא אהייא אילימא אהני מאי שנא קרן דכוונתו להזיק וממונך ושמירתו עליך הני נמי כוונתן להזיק וממונך ושמירתן עליך אלא [14]תולדה דקרן בקרן וכי קאמר רב פפא אשן ורגל שן ורגל היכא כתיבי [15]דתניא [16]ושלח הרגל וכן הוא אומר [17]משלחי רגל השור והחמור ובער [18]זו השן וכן הוא אומר [19]כאשר יבער יבער הגלל

ועמא מת. מי שנגע במת הוי אב הטומאה דמת עצמו אבי אבות הטומאה הוא והנוגע בו הוי אב הטומאה ומטמא אדם וכלים דהא כתיב כל אשר יגע בו הטמא יטמא וגו' (במדבר יט) והאי קרא בטמא מת כתיב ומשמע דמטמא אדם דהא כתיב והנפש הנוגעת וגו': **הכא מאי.** תולדות דשבת הוי כאבות תולדות דטומאה לא הוי כאבות והכא תולדות דנזקין מאי מי אמרינן תולדות כיוצא בהן לא שנא אב ל"ש תולדה אם הזיק משלם או דלמא לא: **יש מהן כו'.** ולקמן מפרש מילתיה דרב פפא בשמעתין: **סקרן.** לגגות: **שן.** לאכול: **רגל.** דריסה לשבור את הכלים: **כאלה תנגח את ארם בהם עמים ינגח.** אלמא נגיחה בקרן: **דברי קבלה.** נביאים וכתובים: **והאי מילף הוא.** בתמיה. הא לא גמרי' מדברי קבלה לא חיוב ולא פטור אלא גלוי מילתא הוא דכל היכי דכתיב נגיחה בקרן הוא: **אגב.** להכי איצטריך ואומר דמהו דתימא כי אתא קרן רחמנא בין תמה למועדת דבשור תם כתיב וחלו את כספו [שמות כא] דלא משלם אלא חצי נזק ובמועד כתיב שלם ישלם שור תחת השור [שם] דמשלם נזק שלם ה"מ בקרן תלושה דומיא דקרני לדקיה בן כנענה וכגון שאחזה הבהמה הקרן בין שייריה ונגחה דהתם ודאי לא משלם תם כוליה נזק משום דאין דרכה בכך ולא היה לבעלים לשמור מדבר זה: **אבל מחוברת.** דאורחיה הוא: **אימא כולה מועדת היא.** אפילו בתחילה ומשלם נזק שלם: **ת"ש.** וקרני ראם כתיב בה נגיחה אלמא מחוברת נמי קרי נגיחה וכתתם נגיחה פליג רחמנא בין קרן תמה לקרן מועדת: **נגיפה.** שדחפה בגופה והזיקה בכוונה: **רביצה.** שרבצה כלים בדרך והלכה ורבצה עליהן כדי לשברן: **בעיטה.** שבעטה ברגליה ושברה את הכלים. ואהכי הוו תולדה דקרן דכוונתן להזיק כי קרן ואין הנאה להזיקה כי קרן ואין הזיקו מצוי תדיר והלכך הוו כי קרן דכל אימת דלא הועדה בג"ד ג' פעמים בכך אינה משלמת נזק שלם: **מאי שנא נגיחה דקרי ליה אב דכתיב כי יגח נגיפה נמי כתיב כי יגוף שור אים את שור רעהו.** וכיון דנגיפה כתיב תיהוי נמי אב: **הך נגיפה נגיחה הוא.** ולא דחיפת הגוף: **פתח בלשון נגיפה.** כי יגוף שור אים את שור רעהו: **וסיים בנגיחה.** או נודע כי שור נגח הוא ולא כתיב כי שור נגף הוא אלא נגח: **לומר לך.** דהך נגיפה לאו דחיפת הגוף היא אלא נגיחת קרן וליכא למימר דאכתי נגיפה הוי אב ונגיחה זו היא נגיפה דהיינו דחיפת הגוף דהא נגיחה אשכחן בקרן היא: **גבי אדם.** כשהשור נגח אדם כתיב [שמות כא] כי יגח שור את איש ובגבי נגיחה שור בשור כתיב [שם] כי יגוף שור איש את שור רעהו: **אדם דאיש ליה מזלא.** שיש לו דעת לשמור את גופו: **כתיב כי יגח.** דודאי נתכוון השור להרע ונגח עליו בכח אבל נגיפה הוי משמע שמצאו עומד ודחפו בקרניו. ליישנא אחרינא [20]איש ליה מזלא ואינו נוח להמיתו בנגיפה דהיא דחיפת קרן מעט אלא בנגיחה בכח ובכוונה ובתחיבת קרן בגוף: **ואגב אורחיה קמ"ל.** קרא מדתלה נגיחה באדם ונגיפה בבהמה דמשמע נוחה היא הבהמה למות מן האדם משמיענו דשור המועד להרוג את הבהמה ג' פעמים לא תשיב העדאה לגבי אדם דאם נגח אדם ומת דינו כתם דאינו משלם את הכופר דבתם ההורג אדם כתיב שקול יקקל השור ונעל השור נקי (שמות כא) ובמועד כתיב [שם] וגם בעליו יומת והיא מיתה היינו ממון שמשלם את הכופר דמי נהרג ליורשיו ולא מיתה ממש דאמרינן בפ"ק דסנהדרין (דף טו:) על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו אבל מועד לאדם הוי מועד לבהמה ומועד להרוג את האדם משכחת לה [21]כשלא עמד [22] בדין עד שנגח שלש פעמים שלא נסקל מיד כשהמית הראשון: **רבינה תולדה דרגל היא.** דעל ידי כפיפת רגליים היא רובצת: **רגל הזיקה מצוי.** דכל שעה היא מהלכת ואם יש כלוס תחת רגליה היא דורסת: **הני אין הזיקן מצוי.** הלכך תולדה דקרן הן דאין הזיקו מצוי ואין הנאה להזיקו ומשלמי חצי נזק בקרן: **מאי שנא קרן.** דתחייב דכוונתו להזיק כו': **ושלח.** את בעירה: הגלל

עין משפט נר מצוה

יב א מיי' פ"ה מהל' טומאת מת הל' ט:
יג ב מיי' שם הל' ז וס"פ שם הל' ה וס"פ מהל' שאר אבות הטומאה הל' ח וס"ד שם הל' ב וס"ה שם הל' ח וס"י מהל' טומאת צרעת הל' יא וס"ל מה' מטמאי משכב ומושב הל' ח
סמג עשין רלא רמו:
יד ג מיי' פ"ה מהל' טומאת מת הל' ז וס"ל מהל' שאר אבות הטומאה הל' ח סמג שם:
טו ד מיי' פ"ב מהל' מזקי ממון הל' ח ג סמג עשין מז טוש"ע ח"מ סי' שפט שפיף יח:
טז ה מיי' פ"ל שם הלכה י סמג עשין מז טוש"ע שם:
יז ו מיי' שם הל"י טוש"ע שם שפיף יט:
יח ז מיי' שם פ"ב הל' ג טור ש"ע שם סעי' יח וסעיף יט:
יט ח טוש"ע ח"מ סי' שלא סעיף ח:
כ ט טור ש"ע ח"מ סי' שלא סעיף ח:

רבינו חננאל

תולדותיהן לאו כיוצא בהן הכא מאי. אמר ר' פפא יש מהן תולדות כיוצא באבותם ויש מהן לאו כיוצא בהן: ת"ר ג' אבות נאמרו בשור הקרן והשן והרגל. הקרן דת"ר כי יגח אין נגיחה אלא בקרן כו' מהו דתימא כי פליג רחמנא בין תמה למועדת בתלושה. פי' בקרן תלושה כמו קרני צדקיה בן כנענה שהן קרני ברזל. אבל קרן המחוברת שהוא קרן השור אימא מתחילה מועדת היא. ת"ש וקרני ראם קרניו וגו'. תולדה דקרן כל דבר שכוונת הבהמה להזיק ואין הזיקה מצוי. כגון נגיפה נשיכה רביצה ובעיטה. ופשטי' תולדה דקרן בקרן. כי קאמר רב פפא תולדות לאו כיוצא בהן אתולדה

מסורת הש"ס

א) ע' תוס' נדה נא: ד"ה ולכתיב, ב) [תגיגה י: נדה כג.], ג) [שבת נג:], ד) [לקמן נ.], ה) לקמן נה:, ו) כפ"ל: הועד,

תורה אור השלם

1. וְכִי יִגַּח שׁוֹר אֶת אִישׁ אוֹ אֶת אִשָּׁה וָמָת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת בְּשָׂרוֹ וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי: שמות כא כח
2. וַיַּעַשׂ לוֹ צִדְקִיָּה בֶן כְּנַעֲנָה קַרְנֵי בַרְזֶל וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר יְיָ בְּאֵלֶּה תְּנַגַּח אֶת אֲרָם עַד כַּלּוֹתָם: מלכים א כב יא
3. בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֵם עַמִּים יְנַגַּח יַחְדָּו אַפְסֵי אָרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה: דברים לג יז
4. וְכִי יִגַּח שׁוֹר אִישׁ אֶת שׁוֹר רֵעֵהוּ וָמֵת וּמָכְרוּ אֶת הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת כַּסְפּוֹ וְגַם אֶת הַמֵּת יֶחֱצָוּן: או נודע כי שור נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יַשְׁמִרֶנּוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ: שמות כא לה-לו
5. כִּי יַבְעֵר אִישׁ שָׂדֶה אוֹ כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת בְּעִירוֹ וּבִעֵר בְּשָׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם: שמות כב ד
6. אַשְׁרֵיכֶם זֹרְעֵי עַל כָּל מָיִם מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר: ישעיהו לב כ
7. לָכֵן הִנְנִי מֵבִיא רָעָה אֶל בֵּית יָרָבְעָם וְהִכְרַתִּי לְיָרָבְעָם מַשְׁתִּין בְּקִיר עָצוּר וְעָזוּב בְּיִשְׂרָאֵל וּבִעַרְתִּי אַחֲרֵי בֵּית יָרָבְעָם כַּאֲשֶׁר יִבְעַר הַגֵּלֶל עַד תֻּמּוֹ: מלכים א יד י

גליון הש"ס

גמ' דכרי תורה מדברי קבלה. ע' חולין קלו ע"א תוס' ד"ה אתי': רש"י ד"ה כתיב כי יגח כו' אית ליה מזלא. עיין שבת נג ע"ב ברש"י ד"ה מזלא: שם ד"ה ואגב אורחיה. כשלא עבר בדין. לקמן ד' (ה) [מא] ע"א:

מוסף רש"י

כי יגוף. יתחוף, כין בקרניו כין בגופו כין שנשכו בשיניו, כולן בכלל נגיפה הם, שאין נגיפה אלא לשון מכה (שמות כא לה). אדם דאית ליה מזלא. מלאך שלו ומליץ עליו (שבת נג:). ושלח זה הרגל. מזקי מדרכן כף רגל (שמות כב, ד). ובער זה השן. מזקי השן האוכלת ומבערת (שם).

הגלל. היינו שן שפעמים מגולה ופעמים מכוסה וכתיב ביה יבער. ליטנא אחרינא גלל זה רעי שהשן מבערת למאכל ונעשית גלל כמו גללי אדם וגללי בהמה: **אידי ואידי.** ושלח ובער תרוייהו אשן ושלח אתא לחיוביה היכא דלא כליא קרנא דמשמע כגון שאכלה ערוגה וקופו לחזור ולגמוח אבל לא כתחלה ובער היינו היכא דמכליא קרנא דמשמע ובער שמבער לגמרי. [6] ואי קשיא היכא מצי למימר אידי ואידי אשן הא דמכליא קרנא הא דלא מכליא קרנא קמ"ל והשתא דאוקימנא ארגל שן דלא מכליא קרנא מנלן דומיא דרגל מה רגל לא שנא מכליא קרנא ולא שנא לא מכליא קרנא אף שן [א]לא שנא מכליא קרנא ולא שנא לא מכליא קרנא אמר מר [1]ובער זו השן וכן הוא אומר [2]כאשר יבער הגלל עד תומו טעמא דכתב רחמנא כאשר יבער הגלל עד תומו הא לאו הכי במאי אוקימנא לה [ב] אי קרן כתיב אי רגל כתיב איצטריך סד"א אידי ואידי ארגל הא דאזיל ממילא הא דשלח שלוחי קמ"ל והשתא דאוקי אשן רגל דאזלה ממילא מנלן דומיא דשן מה שן לא שנא שלחה שלוחי ל"ש דאזל ממילא אף רגל לא שנא שלחה שלוחי לא שנא אזלה ממילא ולכתוב רחמנא ושילח ולא בעי וביער דמשמע רגל ומשמע שן משמע רגל דכתיב [3]משלחי רגל השור והחמור ומשמע שן דכתיב [4]ושן בהמות אשלח בם אי לאו קרא יתירה ה"א או הא או הא או רגל דהזיקו מצוי או שן דיש הנאה להזיקו [ג]מכדי שקולין הן ויבאו שניהם דהי מנייהו מפקת אצטריך סד"א הני מילי היכי דשלח שלוחי אבל אזלא ממילא לא קמ"ל: תולדה דשן מאי היא [5]נתחככה בכותל להנאתה וטינפה פירות להנאתה מאי שנא שן דיש הנאה להזיקו וממונך ושמירתו עליך הני נמי יש הנאה להזיקן וממונך ושמירתן עליך אלא [5]תולדה דשן כשן וכי קאמר רב פפא אתולדה דרגל תולדה דרגל מאי היא [ד]הזיקה בגופה דרך הילוכה בשערה דרך הילוכה בשליף שעליה [ה]בפרומביא שבפיה בזוג שבצוארה מאי שנא רגל דהזיקו מצוי וממונך ושמירתו עליך הני נמי הזיקן מצוי וממונך ושמירתן עליך אלא [6]תולדה דרגל כרגל וכי קאמר רב פפא אתולדה דבור תולדה דבור מאי ניהו אילימא אב [1]' ותולדה ט' לא ט' כתיבי ולא [1]' כתיבי הא לא קשיא [5]והמת יהיה לו אמר רחמנא וקים להו לרבנן [1]' עבדן מיתה ט' נזיקין עבדי מיתה לא עבדי סוף סוף [1]זה אב למיתה וזה אב לנזקין אלא [1]אאבנו סכינו ומשאו שהניחן ברשות הרבים והזיקו היכי דמי אי דאפקרינהו בין לרב ובין לשמואל היינו בור ואי

הגלל עד תומו אמר מר ושלח זו הרגל וכן הוא אומר משלחי רגל השור והחמור טעמא דכתב רחמנא משלחי רגל השור והחמור הא לאו הכי במאי מוקמת לה אי קרן כתיב אי שן כתיב איצטריך סד"א אידי ואידי אשן והא דמכליא קרנא הא דלא מכליא קרנא קמ"ל והשתא דאוקימנא ארגל שן דלא מכליא קרנא מנלן דומיא דרגל מה רגל לא שנא מכליא קרנא ולא שנא לא מכליא קרנא אף שן [א]לא שנא מכליא קרנא ולא שנא לא מכליא קרנא אמר מר [1]ובער זו השן וכן הוא אומר [2]כאשר יבער הגלל עד תומו טעמא דכתב רחמנא כאשר יבער הגלל עד תומו הא לאו הכי במאי אוקימנא לה [ב] אי קרן כתיב אי רגל כתיב איצטריך סד"א אידי ואידי ארגל הא דאזיל ממילא הא דשלח שלוחי קמ"ל והשתא דאוקי אשן רגל דאזלה ממילא מנלן דומיא דשן מה שן לא שנא שלחה שלוחי ל"ש דאזל ממילא אף רגל לא שנא שלחה שלוחי לא שנא אזלה ממילא ולכתוב רחמנא ושילח ולא בעי וביער דמשמע רגל ומשמע שן משמע רגל דכתיב [3]משלחי רגל השור והחמור ומשמע שן דכתיב [4]ושן בהמות אשלח בם אי לאו קרא יתירה ה"א או הא או הא או רגל דהזיקו מצוי או שן דיש הנאה להזיקו [ג]מכדי שקולין הן ויבאו שניהם דהי מנייהו מפקת אצטריך סד"א הני מילי היכי דשלח שלוחי אבל אזלא ממילא לא קמ"ל: תולדה דשן מאי היא [5]נתחככה בכותל להנאתה וטינפה פירות להנאתה מאי שנא שן דיש הנאה להזיקו וממונך ושמירתו עליך הני נמי יש הנאה להזיקן וממונך ושמירתן עליך אלא [5]תולדה דשן כשן וכי קאמר רב פפא אתולדה דרגל תולדה דרגל מאי היא [ד]הזיקה בגופה דרך הילוכה בשערה דרך הילוכה בשליף שעליה [ה]בפרומביא שבפיה בזוג שבצוארה מאי שנא רגל דהזיקו מצוי וממונך ושמירתו עליך הני נמי הזיקן מצוי וממונך ושמירתן עליך אלא [6]תולדה דרגל כרגל וכי קאמר רב פפא אתולדה דבור תולדה דבור מאי ניהו אילימא אב [1]' ותולדה ט' לא ט' כתיבי ולא [1]' כתיבי הא לא קשיא [5]והמת יהיה לו אמר רחמנא וקים להו לרבנן [1]' עבדן מיתה ט' נזיקין עבדי מיתה לא עבדי סוף סוף [1]זה אב למיתה וזה אב לנזקין אלא [1]אאבנו סכינו ומשאו שהניחן ברשות הרבים והזיקו היכי דמי אי דאפקרינהו בין לרב ובין לשמואל היינו בור

הא דלא מכליא קרנא. פ"ה שמת שעתיד לגמוח אבל לא כתחלה וקשה והא מכליא קרנא שגם הבעלים הם יכולים לקצור אלא י"ל שטנפה פירות להנאתה מכל מקום קרי ליה לקמן לטנופת פירות להנאתה תולדה כיון דפשטיה דקרא אייר באכילה דמכליא קרנא[ה]: **והא דמכליא קרנא.** וא"ת ולכתוב רחמנא ושילח ולא בעי וביער ויש לומר דהוה אמינא דוקא דשילח שלוחו כדלקמן: **דומיא דרגל.** וא"ת ומימא איכא להא דמקשינן לחומרא הנ"מ באיסורא אבל בממונא לא ואומר ר"ת דמדה היא בתורה לא שנא באיסורא ול"ש בממונא: **ושן בהמות אשלח בם.** אע"ג דאמרינן בעלמא [בספרי פרשת האזינו] בהמות שיש להן אדם כאדם ונושכות וממיתות דהוי נשיכה שהיא תולדה דקרן מכל מקום איירי נמי בחזיה רעות שדרסו ואכלו להנאתן כדמתרגמינן ושן בהמות ושן דמיה כרא ודמיה בכלל בהמה:

איצטריך ס"ד אמינא ה"מ היכא דשלח שלוחי. וא"ת תיקשי הסתם הא דפריך לעיל טעמא דכתב רחמנא כאשר יבער הגלל הא לאו הכי במאי מוקמית והסתם ליכא לשנויי כדלעיל וי"ל דה"ק בברייתא דאלו לא נאמר ושילח הוה מפקינן מכאשר יבער הגלל וכי הא גוונא איכא בריש נשך

(נ"מ דף ספ.):

לא [1]' כתיב ולא ט' כתיב. תימה דבפ' הפרה (לקמן דף נ: וסס) תנן מה בור יש בו כדי להמית עשרה פי' בקונט' דסתם בור יש בו [1]' א"כ [1]' כתיב ועוד קשה דהכא דריש מוהמת יהיה לו ועוד דבסמוך פריך סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לנזקין ופי' הקונט' דנפל שמה שור משמע בין מת בין החק א"כ כי דרשינן שור ולא אדם הוה ליה למעטו נמי אדם ממזקין ע"כ נראה לפרש דסתם בור עמוק הרבה ולריכי בור והמת יהיה לו דאי לא כתיב בור הוה אמינא כל דקטיל ואפילו אין בו כדי להמית ואי כתיב בור הוה אמינא דוקא בור ולא שיש ומעטה דגזירת הכתוב הוא ולהכי איצטריך תרוייהו והכי פריך לא [1]' כתיב ולא [1]' כתיב בהדי סוף זה אב למיתה וזה אב לנזקין פירוש כיון דבור [1]' לא כתיב בהדיה אלא מפקי' מסברא מוהמת יהיה לו דבעינן כדי להמית וקים להו לרבנן דהיינו בור [1]' בור ט' נמי הוי סברא דהוי אב לנזקין כיון דיש בו כדי להזיק ומכל מקום לא ממעטינן אדם ממזקין דקרא דונפל שמה שור לא אריכי אלא בבור [1]' ובירושלמי דריש דהוה ליה למיכתב כי יפתח איש כי יכרה איש בור למה כתיב בור בור אלא חד בור למיתה וחד בור לנזקין ומכל מקום לא ממעטינן אדם ממזקי' דקרא דונפל לא ממעט אלא אמאי דכתיב בקרא בהדיה דהיינו בור עשר ולא איתורא[ו]: **בין לרב בין לשמואל היינו בור.** וא"ת הא רב אית ליה לקמן (דף נ:) בור שמייצאנו תורה להבלו ולא לחבטו וי"ל דהתם משום דקרקע עולם הזיקתו אבל הכא מבטא דידיה הוא: משורו

בא א (מיי' פ"ג מהל' גזלה ממון) סמג עשין סז טוש"ע מ"מ סי' שלא סעיף ב:

כב ב מיי' שם פ"א הל' י סמג שם טוש"ע מ"מ שם:

כג ג מיי' שם וס"ב שם הל' ג סמג שם טוש"ע שם וסי' שפט סעיף יח:

כד ד מיי' שם סמג שם עור ש"ע שם סי' שפט סעיף ב:

כה ה מיי' שם פ"א הל' י עור ש"ע שם וסי' שפט סעיף יח:

כו ו מיי' פי"ב שם הלכה י סמג עשין קמ טוש"ע מ"מ סי' מי סעיף י:

כז ז מיי' פי"ג שם הל' ג סמג שם טוש"ע שם סי' מיא סעיף ג:

תורה אור השלם

1. כִּי יַבְעֵר אִישׁ שָׂדֶה אוֹ כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת בְּעִירוֹ וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם: שמות כב ד
2. לָכֵן הִנְנִי מֵבִיא רָעָה אֶל בֵּית יָרָבְעָם וְהִכְרַתִּי לְיָרָבְעָם מַשְׁתִּין בְּקִיר עָצוּר וְעָזוּב בְּיִשְׂרָאֵל וּבִעַרְתִּי אַחֲרֵי בֵּית יָרָבְעָם כַּאֲשֶׁר יְבַעֵר הַגֵּלֶל עַד תֻּמּוֹ: מלכים א יד י
3. אַשְׁרֵיכֶם זֹרְעֵי עַל כָּל מָיִם מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר: ישעיהו לב כ
4. מְזִי רָעֵב וּלְחֶמֵי רָשָׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֶׁן בְּהֵמוֹת אֲשַׁלֵּח בָּם עִם חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר: דברים לב כד
5. בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה לּוֹ: שמות כא לד

רבינו חננאל (המשך)

לעולם אינו חייב אלא אם [שילחה] הוא ואכלה אבל אם הלכה מעצמה ואכלה לא קמ"ל ובער בין שילחה ובין הלכה מעצמה. כיוצא בו בתחלת שחיטת קדשים [זבחים ד:] מה הפרט מפורש דבר הטעון צפון וישנו בחטאות הפנימיות [כר"]. שחיטה וקבלה אין הולכה וזריקה לא. איכא למימר הכי ואיכא למימר הכי שקול הוא [ויבואו] שניהם. ג) ס"א מכדי שקול הוא. תוב גרסי' בפ' הכל מעריכין [ערכין ד:] ד"א נפשות להביא מנוול ומוכה שחין והא אפיקתיה להנך. הנך לא צריכי קרא מאי טעמא שקול הוא ויבאו כולן כי אצטריך למנול ומוכה שחין. תולדה דשן כל שיש לבהמה הנאה בהזיקה כגון נתחככה בכותל להנאתה וטינפה פירות להנאתה. פי' אילולי שעשתה צריכה היתה מצטערת לפיכך חייב מפני שנהנת. ודחי' נמי בהא ואמרי' תולדה דשן כשן. כי קאמר רב פפא אתולדה דרגל: תולדה דרגל כל דבר שהזיקו מצוי ואין כוונתה להזיק כגון הזיקה בגופה דרך הילוכה או בשערה דרך הילוכה. ודחי' נמי להא ואמר כי קאמר [ר"פ] אתולדה דבור דילפינן מן

גליון הש"ס

גמ' **אי** קרן כתיב. ומי דכאדה אחר משלם מזק שלם והקרא דוחקו את כספו בכה"ל ס"ב איתמר יתנון דדרשי לקמן כו ע"ל דאין מני מזק חלוק: רש"י ד"ה אידי ואידי וכו' **ואי קשיא.** וכן הקשה תוס' וק"ל הא בפשוטו ניחא דוחלא לחוליה לא מצי למיכתב דלא היינו יודעין מי מירי משן מי מרגל מש"ה כתיב ביה ובער משן. וכן בהא דאמרינן ס"ד אידי ואידי מרגל לא מצי לכתוב ובער לחוד דלא היינו יודעין במאי מירי לזה כתיב ושלח לאוקומי דמירי מרגל ול"ע: **שם** ד"ה נתחככה כו' שנתגללה עליהן. עיין לקמן יח ע"ב כרש"י ד"ה דלמיק: **תד"ה הא** דלא מכליא קרנא וכו' דקרא איירי באכילה דמכליא קרנא. עי' לקמן כג ע"ב:

מוסף רש"י

בפרומביא. רסן (לקמן יז:). **ובזוג.** מסקליטא (שם). **בין לרב בין לשמואל היינו בור.** הא נמי תחילת עשייתן לנזק, דהוה ליה לאמוקי אלעמיה דסופו ליפול נרוח מלויה (לקמן נ:).

רבינו חננאל

דשן ורגל. אמר מר ושלח זו הרגל וכן הוא אומר משלחי רגל השור והחמור. ולולי האי קרא משלחי רגל השור והחמור האי ושלח את בעירה במאי מוקמת לה אי קרן כתיב כי יגח. אי שן כתיב ובער בשדה אחר ואוקימנא בשן כדכתיב כאשר יבער הגלל פי' השן שהיא דומה ו) לאבן גלל. מהו דתימא הני תרי קראי ושלח ובער תרוייהו אשן והא דאכל פירי לגמרי וקא מיכליא קרנא והא ג) דאפדרינהו לפירי דחייב ולא מיכליא קרנא. והשתא דאוקימנא ושלח זו הרגל שן אי לא מיכליא קרנא מנלן דחייב. ופריק דומיא דרגל כו'. אמר מר ובער זה השן כו' כעניינא דרגל. ואקשי' וליכתוב רחמנא ושלח דמשמע תרתי משמע רגל דכתיב משלחי רגל השור. ושן משמע דכתיב ושן בהמות אשלח בם ולא בעי ובער. ופריק אי לא הוה כתיב ובער הוה אמינא חד מיניהו אי רגל דהזיקה מצוי שמצויה הליכתה בכל עת והפסדתה בהליכתה אי שן דיש הנאה להזיקה אבל תרוייהו לא. ואמרי' מכדי שקול הוא יבואו שניהם. פי' מכדי דין השן והרגל שוה זה יש הנאה להזיקה וזו הזיקה מצוי. ואין אחד מכריע על חבירו באי זו דרך אתה יכול לדבות אחת מהן ולמעט האחר אי אפשר לך אלא לדבות את שניהן [ופריק] הוה אמינא דאע"ג דמרבה לתרוייהו הוה אמינא

ו) עי' תוס' דף נ: ד"ה כמאי יבער וכו'. ז) ותולי ל"ל לתטנפיתו. ג) נראה דל"ל ל"ל כל מדא ומדא מיקום במילתיה ס"ה שם בוכמים.

הא דלא מכליא קרנא. פ"ה שמת שעתיד לגמוח אבל לא כתחלה וקשה והא מכליא קרנא שגם הבעלים הם יכולים לקצור אלא י"ל שטנפה פירות להנאתה מכל מקום קרי ליה לקמן לטנופת פירות להנאתה תולדה כיון דפשטיה דקרא איירי באכילה דמכליא קרנא[ה]: **והא דמכליא קרנא.** וא"ת ולכתוב רחמנא ושילח ולא בעי וביער ויש לומר דהוה אמינא דוקא דשילח שלוחו כדלקמן: **דומיא דרגל.** וא"ת ומימא איכא להא דמקשינן לחומרא הנ"מ באיסורא אבל בממונא לא ואומר ר"ת דמדה היא בתורה לא שנא באיסורא ול"ש בממונא: **ושן בהמות אשלח בם.** אע"ג דאמרינן בעלמא [בספרי פרשת האזינו] בהמות שיש להן אדם כאדם ונושכות וממיתות דהוי נשיכה שהיא תולדה דקרן מכל מקום איירי נמי בחזיה רעות שדרסו ואכלו להנאתן כדמתרגמינן ושן בהמות ושן דמיה כרא ודמיה בכלל בהמה:

איצטריך ס"ד אמינא ה"מ היכא דשלח שלוחי. וא"ת תיקשי הסתם הא דפריך לעיל טעמא דכתב רחמנא כאשר יבער הגלל הא לאו הכי במאי מוקמית והסתם ליכא לשנויי כדלעיל וי"ל דה"ק בברייתא דאלו לא נאמר ושילח הוה מפקינן מכאשר יבער הגלל וכי הא גוונא איכא בריש נשך

(נ"מ דף ספ.):

לא [1]' כתיב ולא ט' כתיב. תימה דבפ' הפרה (לקמן דף נ: וסס) תנן מה בור יש בו כדי להמית עשרה פי' בקונט' דסתם בור יש בו [1]' א"כ [1]' כתיב ועוד קשה דהכא דריש מוהמת יהיה לו ועוד דבסמוך פריך סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לנזקין ופי' הקונט' דנפל שמה שור משמע בין מת בין החק א"כ כי דרשינן שור ולא אדם הוה ליה למעטו נמי אדם ממזקין ע"כ נראה לפרש דסתם בור עמוק הרבה ולריכי בור והמת יהיה לו דאי לא כתיב בור הוה אמינא כל דקטיל ואפילו אין בו כדי להמית ואי כתיב בור הוה אמינא דוקא בור ולא שיש ומעטה דגזירת הכתוב הוא ולהכי איצטריך תרוייהו והכי פריך לא [1]' כתיב בהדי' ומסיק סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לנזקין פירוש כיון דבור [1]' לא כתיב בהדיה אלא מפקי' מסברא מוהמת יהיה לו דבעינן כדי להמית וקים להו לרבנן דהיינו בור [1]' בור ט' נמי הוי סברא דהוי אב לנזקין כיון דיש בו כדי להזיק ומכל מקום לא ממעטינן אדם ממזקין דקרא דונפל שמה שור לא אריכי אלא בבור [1]' ובירושלמי דריש דהוה ליה למיכתב כי יפתח איש כי יכרה איש בור למה כתיב בור בור אלא חד בור למיתה וחד בור לנזקין ומכל מקום לא ממעטינן אדם ממזקי' דקרא דונפל לא ממעט אלא אמאי דכתיב בקרא בהדיה דהיינו בור עשר ולא איתורא[ו]: **בין לרב בין לשמואל היינו בור.** וא"ת הא רב אית ליה לקמן (דף נ:) בור שמייצאנו תורה להבלו ולא לחבטו וי"ל דהתם משום דקרקע עולם הזיקתו אבל הכא מבטא דידיה הוא: משורו

בא א (מיי' פ"ג מהל' גזלה ממון) סמג עשין סז טוש"ע מ"מ סי' שלא סעיף ב:

כב ב מיי' שם פ"א הל' י סמג שם טוש"ע מ"מ שם:

כג ג מיי' שם וס"ב שם הל' ג סמג שם טוש"ע שם וסי' שפט סעיף יח:

כד ד מיי' שם סמג שם עור ש"ע שם סי' שפט סעיף ב:

כה ה מיי' שם פ"א הל' י עור ש"ע שם וסי' שפט סעיף יח:

כו ו מיי' פי"ב שם הלכה י סמג עשין קמ טוש"ע מ"מ סי' מי סעיף י:

כז ז מיי' פי"ג שם הל' ג סמג שם טוש"ע שם סי' מיא סעיף ג: